

تحلیل عوامل تأثیرگذار در پیوندهای روستایی - شهری در شهرستان آستارا

اسفندیار رخسارزاده - دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
سید علی پورفیکوئی^۱ - دانشیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
محمد باسط قرشی میناآباد - استادیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۹/۲۷

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۴/۲۴

چکیده

پیوندهای روستایی - شهری به سبب جریان‌های مختلف میان روستاها و شهر به وجود می‌آید. پیوندهای روستایی - شهری می‌توانند تأثیر بسزایی در توسعه روستایی محدوده مورد مطالعه داشته باشند. به طوری که از شهر به مثابه موتور توسعه روستایی یاد شده است. با وجود جریان‌های مختلف اجتماعی - اقتصادی میان روستاها با شهر آستارا پیوندهای مثبت روستایی - شهری قبل از سال ۱۳۷۰ که به توسعه روستایی کمک کرده باشند شکل نگرفته بود. ولی بعد از برقراری رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از مرز آستارا روابط ساده و سنتی شهر و روستا به پیوندهای روستایی - شهری با عملکرد دوسویه تحول وار تلقاء یافته است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش آن توصیفی - تحلیلی بر مبنای داده‌های میدانی (پرسش‌نامه و مصاحبه) و کتابخانه‌ای و اسنادی استوار است. جامعه آماری کل روستاهای شهرستان آستارا به تعداد ۶۲ آبادی بوده است. حجم نمونه ۲۴ روستا یا ۳۸ درصد روستاهای آستارا است. یافته‌های تحقیق نشان دهنده کاهش مهاجرت از روستاها به نقطه شهری آستارا در دو دهه اخیر بوده است و همچنین رابطه ایران از مرز زمینی آستارا باعث گسترده شدن رفت و آمد افراد روستایی به نقطه شهری، افزایش ارتباطات تلفنی، بالارفتن درک متقابل ساکنین روستایی و شهری آستارا شده است و در بعد اقتصادی هم باعث بهبود وضعیت درآمد، ایجاد اشتغال جدید و رونق گرفتن فعالیت‌های تجاری و خدماتی و شکل‌گیری بازارچه‌های مرزی شده است و نیز عواملی از جمله تجارت چمدانی و مشارکت روستاییان از جمله؛ زنان روستایی در اقتصاد شهری باعث شکل‌گیری پیوندهای روستایی - شهری و ایجاد شبکه‌های اقتصادی و رونق بازار در نقطه شهری و رونق گردشگری روستایی و افزایش میل به خرید زمین و احداث خانه‌های دوم و مهاجرت معکوس در نقاط روستایی آستارا گردیده است.

واژگان کلیدی: عوامل تأثیرگذار، پیوندهای روستایی - شهری، شهرستان آستارا

مقدمه

مطالعه پیوندهای روستایی - شهری و روابط شهر و روستا یکی از مباحث مهم در برنامه‌ریزی‌های شهری و روستایی است. با این کار می‌توان یک راه حل مناسب جهت برقراری یک روند توسعه متعادل شهری و روستایی و متناسب با امکانات موجود ناحیه‌ای، کشوری و راه حلی برای جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها پیدا کرد و همچنین از اختلاف شدید مزایای اقتصادی، اجتماعی شهر و روستا که در حال حاضر رو به افزایش است، کاهش داد (رضوانی، ۱۳۸۹: ۲). با توجه به اینکه قبل از سال ۷۰ اقتصاد شهرستان بر پایه کشاورزی و دامداری سنتی استوار بود. اما با فروپاشی شوروی و شکل‌گیری کشور جدید جمهوری آذربایجان روابط ایران از طریق آستارا گسترش چشمگیری پیدا کرد و بدنبال آن در نوع مناسبات و روابط مردم شهر و روستا تغییرات اساسی بوجود آمد. به طوری که روابط سنتی مردم که بر پایه اضافه تولید محصولات کشاورزی و دامپروری در جریان بود ولی بعد از آن دامنه مناسبات بسیار وسیع تر شد، به طوری که پیوندهای مکمل روستایی - شهری جایگزین روابط ساده مردم در شهر و روستا شد. و میزان حضور مردم روستا در نقطه شهری بخاطر مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی افزایش پیدا کرد. اما آنچه باعث شد که نگارنده این موضوع را برای تحقیق رساله خود انتخاب کند با طرح اولیه این مسئله آغاز شد که با وجود جریان‌های مختلف اجتماعی - اقتصادی میان روستاها با شهر آستارا پیوندهای مثبت روستا - شهری یا در واقع پیوندهایی که با هدف توسعه روستایی باشند، شکل نگرفته است و در نهایت "شبکه منطقه‌ای" تشکیل نشده است. از این رو مطالعه پیوندهای روستا - شهری و جریان‌های بوجود آورنده آن‌ها، با توجه به ویژگی‌های خاص هر منطقه ضروری به نظر می‌رسد و نیز ضرورت انجام چنین تحقیقی بدین خاطر است که با تحلیل عوامل مؤثر در پیوندهای روستایی - شهری بتوان گام‌های مهمی در جهت دستیابی به توسعه روستایی در شهرستان آستارا برداشت، لذا بهره‌گیری از مدل‌ها و تئوری‌های توسعه روستایی در رسیدن به اهداف ضروری و لازم است. از طرف دیگر بررسی و تحلیل پیوندهای روستایی - شهری به منظور درک مسائل شهرگرایی و یافتن راه حل‌های مناسب برای برقراری روند توسعه متعادل شهری و روستایی و حل مسئله مهاجرت روستا - شهری لازم به نظر می‌رسد. در این تحقیق تلاش بر این است تا علاوه بر تحلیل عوامل مؤثر در پیوندهای روستایی - شهری در شهرستان آستارا راهکارهایی برای برقراری تعادل در مناسبات مردم در جامعه شهری و روستایی آستارا یافته تا هر دو بتوانند در کنار یکدیگر و بدور از سلطه یکی بر دیگری به حیات خود ادامه دهند. بنابراین هدف کلی تحقیق شناخت عواملی که منجر به شکل‌گیری پیوندهای روستایی - شهری با عملکرد مثبت و دو سویه در شهرستان آستارا می‌شود را می‌توان نام برد.

پیوندهای روستایی - شهری در واقع به واسطه مجموعه‌ای از جریان‌ها از جمله جریان افراد، فناوری، سرمایه، منابع و اطلاعات مشخص می‌گردد. هر یک از این جریان‌ها دارای جنبه‌ها و اثر گذاری‌های مضاعفی هستند که به صورت پیوندهای متفاوت مکانی - فضایی و زمانی بروز می‌یابند (سعیدی، ۱۳۸۲: ۷۲). و به عنوان یکی از مهمترین عوامل مؤثر بر تحولات فضاهای جغرافیایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (مکانیکی، ۱۳۷۶: ۱۷۲). امروزه شهرها ضمن شکل‌پذیری از ناحیه جغرافیایی خود، به شکل‌دهی و سازمان بخشی روستاها و بخش‌های اطراف خود می‌پردازند (نظریان، ۱۳۶۵: ۲۶۹). به لحاظ تاریخی شهرها زمانی پدید و به راه توسعه افتاده‌اند که روستاها موفق به کسب مازادی از تولید گردیده‌اند؛ مازادی که امکان تأمین آذوقه مورد نیاز شهرها را فراهم آورده است (دولفوس، ۱۳۶۹: ۱۲۷). به طور کلی شهر و روستا در فضای جغرافیایی یک کل منسجم می‌باشند. به طوری که کارکردهای شهری، به نسبت زیادی فعالیت‌های روستایی را تحت تأثیر قرار داده و از سویی نیز چگونگی فعالیت و تولید، توزیع و مصرف در شهرها را متأثر می‌سازد. در واقع شهرها بین نواحی روستایی و بازارهای جهانی پیوند ایجاد می‌کنند که این روابط می‌تواند شالوده چرخه‌های مثبت روابط متقابل را تشکیل دهد (لینچ، ۱۳۸۶: ۳۳). تا کولی در سال (۱۹۹۸) پیوندهای روستایی - شهری را تابع عوامل اقتصادی، تاریخی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی و اکولوژیکی می‌داند، او در تفسیر تعامل روستا - شهری دو مقوله فضا

و فعالیت‌ها را مورد بررسی قرار داده است. به سخن دیگر تا کولی نیز پیوند روستایی-شهری را شامل جریان کالا، جریان حرکت مردم، جریان اطلاعات و جریان پول دانسته است (آذرباد، ۱۳۸۸: ۵۸).

هانس بوبک عقیده دارد که تسلط اقتصادی و اجتماعی شهر بر روستا به وسیله مالکان بزرگ ساکن شهر اعمال می‌شود. طبق این نظریه نقش‌های شهری چیزی جز روستا نبوده و موجودیت آن‌ها اساساً ناشی از حوزه نفوذ آن‌هاست و از این حوزه نفوذ است که شهر، قسمت اعظم نیروی محرک برای رشد و توسعه اقتصادی و نیز اجتماعی و سیاسی خاص خود را دریافت می‌دارد (پاپلی یزدی و رجبی سناجردی، ۱۳۸۹: ۲۶۵). از آنجا هانس بوبک نظریه خود را اساساً بر پایه مطالعاتش درباره کشور ایران عرصه کرده است، معتقد است که شهرها مرکز سکونت زمینداران بزرگ است و حوزه نفوذ زراعی روستایی با ارائه اضافه تولیدات خود، اساس تغذیه جمعیت شهری و مبادلات تجاری آن‌ها را فراهم می‌سازد؛ به این ترتیب، شهرها از حوزه روستایی پیرامون خود ارتزاق می‌کنند و به واسطه وجود آن‌ها دوام می‌یابند (سعیدی، ۱۳۸۱: ۱۳۴). پوتر نیز در زمینه مناسبات روستا با شهر از الگویی به نام "اقتصاد فضای استعماری" یاد می‌کند که در آن مجموعه یک کشور و سرزمین برای صادر نمودن مواد خام به قدرت استعمارگر متشکل و هماهنگ می‌شود. در چنین فضایی شهرها چگونگی ارتباط بین روستاها و بازار جهانی را شکل می‌دهند و این رابطه استعماری بین شهرها با روستاها نیز وجود دارد. به اعتقاد پوتر اغلب زیرساخت‌ها در سطح ملی برای حمایت و تقویت روابط استعماری بین شهر و روستا گسترش و توسعه می‌یابد (معیدی فر و اکبری، ۱۳۸۵: ۷۹). هانس بوبک در تحلیل روابط میان شهر با روستا در دنیای غیرصنعتی عمدتاً و پیوسته بر تحمیل نوع ویژه‌ای از "روابط سلطه" با ماهیت "استثماری" از سوی شهرها بر محیط‌های روستایی تأکید دارد. بوبک در نوشته‌های پیشتاز خود در زمینه روابط شهرها و حوزه‌های پیرامونی در کشورهای شرق اسلامی، بویژه ایران این گونه روابط سلطه را در قالب "سرمایه‌داری بهره‌بری" و روابط انگلی مطرح ساخته است (سعیدی، ۱۳۸۲: ۷۶). آندره گوندر فرانک صاحب نظر مکتب وابستگی نیز از طریق ارائه الگویی از رابطه میان متروپل و قمر سعی نموده است، ساز و کارها و نحوه عملکرد توسعه نیافتگی قمر را توضیح دهد. وی معتقد است خاستگاه روابط میان متروپل-قمر را باید در دوران استعمار جست. راندینلی نیز به عنوان یکی از صاحب‌نظران مثبت نگر بر نقش توسعه ای شهرها و بویژه شهرهای میانی در فراهم کردن دامنه‌ای از خدمات برای نواحی پیرامون تأکید دارد (شکوئی، ۱۳۸۰: ۳۰۳). پرو، هریشمن و هانسن نیز از جمله صاحب‌نظران نظریه قطب رشد هستند، که اعتقاد دارند شهرها نسبت به روستاهای پیرامونی خود قطب محسوب می‌شوند و توسعه پیرامون را فراهم می‌سازند، این افراد با بهره‌گیری از "اثر قطبی شدن" و اثر "انتشارتدریجی" یا رخنه به پایین، ساز و کار تأثیر شهرها بر روستاها و نواحی پیرامونی را بیان می‌کنند (صبغ کرمانی، ۱۳۸۰: ۲۴۶). گولد نیز به اثر و پیامدهای مثبت مناسبات شهر و روستا اعتقاد دارد. وی توسعه را با نوسازی تعریف می‌کند و معتقد است. اشاعه نوسازی از مرکز شهر آغاز و به طرف سلسله مراتب پایین تر شهری و نهایت نواحی روستایی جریان پیدا کرد. در نظر صاحب‌نظران مکتب نوسازی، شهر به عنوان نماد و شاخص مدرن و توسعه یافته و روستا نماد و شاخص سنتی و توسعه نیافته است (قادری، ۱۳۷۸: ۱۲۷-۱۲۶). داگلاس (۱۹۹۹) اعتقاد دارد با ایجاد شبکه محلی از روستاها، شهرک‌ها و شهرها، توجه یکسانی به مسائل اجتماعی و اقتصادی (سرمایه) می‌گردد. تدارک آب لوله کشی، برق، سیستم فاضلاب، زهکش‌ها، خدمات آموزشی و گسترش خدمات بهداشتی صرفاً یک مساله رفاهی نیست بلکه عامل مهمی برای ارتقاء سطح کیفی زندگی منطقه‌ای است که به همان اندازه برای رشد پایدار اقتصادی ضروری است. لیپتون نیز با دیدگاه تأثیرات نفوذ مؤثر شهر بر روستا را مورد تحلیل قرار داده است. به نظر او قدرت مردم شهری به حدی است که می‌تواند منابع عمده یک کشور را جهت سودیابی خود به شهرها اختصاص دهند و منافع تخصیص منابع را دور از جمعیت روستایی نگه دارند، موجب نابرابری‌هایی در داخل حوزه‌های روستایی می‌شود (LiPton, 1982: 66-81). هانس بوبک در سال ۱۹۵۹ نظریه سرمایه‌داری بهره‌بری را در مناسبات شهر و روستا مطرح معتقد است که شهرهای شرق اسلامی نسبت به پیرامون خود خصلت انگلی - بهره کشی دارد (BObek, 1959) بوبک سه ویژگی را برای توسعه شهری خاورمیانه و بر

اساس نظریه سر مایه‌داری بهره‌بری عنوان می‌دارد که عبارتند از؛ پیوند تنگاتنگ حاکمیت و شهر، تجاری کردن عواید حاصل از بهره و بالاخره آمادگی ناچیز مالکان برای سرمایه‌گذاری تولیدی (اهلرس، ۱۳۷۰: ۱۶۴-۱۶۰). والتر کریستالر مایه حیات مراکز شهری را در نواحی روستایی که در حوزه نفوذ آن‌ها قرار گرفته است، تأمین می‌کنند و مناطق نفوذ یا حوزه های نفوذ شهری هستند که با امکانات موجود خود به مراکز شهری تحکیم بخشیده و موجب دوام و بقای آن‌ها می‌شوند (رضوانی، ۱۳۸۱: ۷۸). داگلاس نیز مناسبات شهر و روستا را در قالب نقش‌ها و عملکردهای روستا و شهر ارائه کرد و خاطر نشان ساخت که برای هرنقشی که شهرها دارد، نقشی ضروری برعهده نقاط روستایی حوزه پیرامونی است (Douglass.Mikh, 1998: 10).

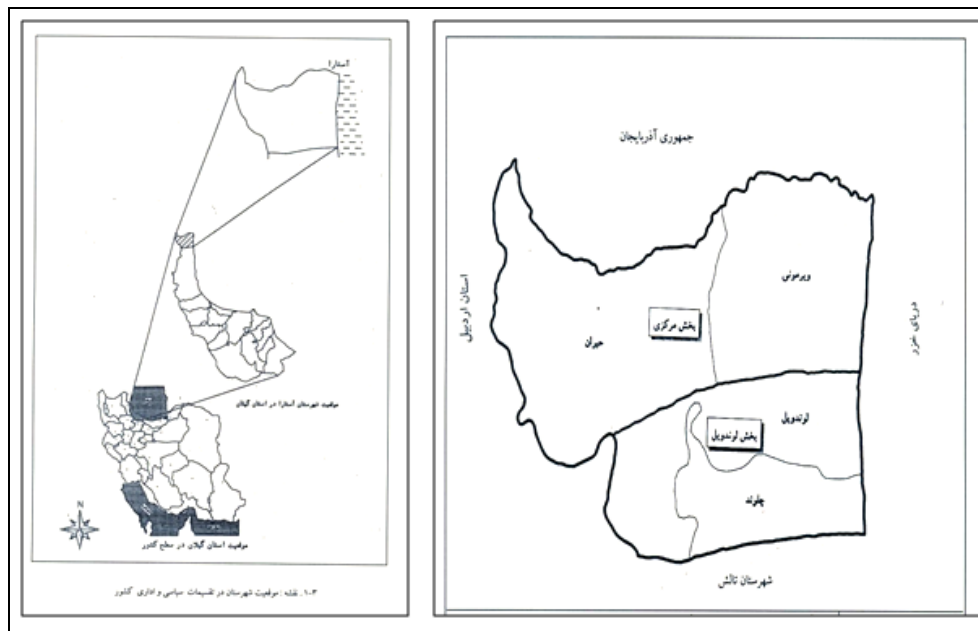
در این پژوهش سوال‌های زیر مطرح می‌باشد:

- چه عواملی در شکل‌گیری و تقویت پیوندهای روستایی- شهری در محدوده مورد مطالعه موثر بوده است؟
- ایجاد پیوندهای روستایی - شهری از نظر جمعیتی و روند مهاجرت و مشارکت روستاییان در اقتصاد شهری چه پیامدهایی در شهرستان آستارا داشته است؟
- باتوجه به سوال‌های مطرح شده، فرضیه‌های این پژوهش عبارتند از:
- پیوندهای روستایی- شهری باعث کاهش مهاجرت روستاییان به شهر آستارا شده است.
- با برقراری رابطه زمینی ایران با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا روابط سنتی شهر و روستا در شهرستان تحول یافته است.
- رونق تجارت چمدانی در آستارا موجب تقویت پیوندهای روستایی- شهری با عملکردهای دو سویه شده است.
- تحول روابط سنتی شهر و روستا موجب افزایش عملکرد اقتصادی ساکنان روستا در اقتصاد شهری و ایجاد شبکه‌های منطقه‌ای شده است.

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش بررسی آن توصیفی- تحلیلی بر مبنای داده‌های میدانی و اسنادی و کتابخانه‌ای است. جامعه آماری تحقیق، کل روستاهای دارای سکنه شهرستان شهرستان آستارا به تعداد ۶۲ آبادی و دارای ۷۷۱۵ خانوار و ۳۲۴۴۰ نفر جمعیت را شامل می‌شود. انتخاب روستاهای نمونه با در نظر گرفتن توپوگرافی منطقه با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی - طبقه بندی شده بوده است. بر این اساس ۲۴ روستا و بیش از ۳۸ درصد روستاهای شهرستان بعنوان حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران جهت مطالعه انتخاب گردید. در پژوهش حاضر برای گردآوری اطلاعات از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شده است. تجزیه و تحلیل اطلاعات از طریق روش‌های آماری و برای پردازش اطلاعات از نرم افزار SPSS استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه شهرستان آستارا در منتهی الیه شمالغربی استان گیلان در کنار دریای خزر واقع شده و از شمال با جمهوری آذربایجان و از غرب با استان اردبیل و از شرق با دریای خزر و از جنوب با شهرستان تالش همسایه می‌باشد. دارای دو بخش (مرکزی و لوندویل) با ۶۲ روستای دارای سکنه می‌باشد. مقطع زمانی که موضوع تحقیق را در بر می‌گیرد از زمان فروپاشی شوروی سابق در آغاز دهه ۱۹۹۰ و به دنبال آن استقلال جمهوری آذربایجان و آغاز مجدد روابط ایران با این جمهوری از طریق آستارا در سال ۱۳۷۰ می‌باشد. در این تحقیق سعی شده، عوامل موثر در پیوندهای روستایی - شهری در شهرستان آستارا از سال ۱۳۷۰ تا سال ۱۳۹۲ مورد شناسایی و تحلیل قرار گیرد.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی آستارا در ایران و گیلان

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

- طرح خروج دام از جنگل و پیوندهای روستایی-شهری

طرح خروج دام از جنگل که به طور گسترده در جنگل‌های شمال کشور به مرحله اجراء مد در شهرستان آستارا نیز از سال ۱۳۷۱ عملی شده و اجرای این طرح در روابط و مناسبات مردم در شهر و روستا بی تأثیر نبوده است. در این طرح برای خروج دامداران جنگل نشین از شیوه‌های مختلفی استفاده شده است، از جمله برخی داوطلبانه در قبال دریافت قیمت دام و مرتع و همچنین دریافت زمین در قسمت‌های پایکوهی این طرح را پذیرفتند عده‌ای دیگر تا حدودی مقاومت کرده و پس از قرق مراتع اطراف منازل مسکونی‌شان که اجازه نداشتند دام‌ها را جهت چرا در آن مرتع رها سازند ادامه زندگی روستایی به منظور نگهداری دام‌های بومی بی معنی شده و ناچاراً به اجرای این طرح تن داده و در شهرک‌های پایکوهی ساکن شدند. شهرک هجرت یک نمونه از شهرک‌های است که در شهرستان آستارا به اسکان دامدارانی که از جنگل خارج شده‌اند اختصاص یافته است. طرح خروج دام از جنگل اگر چه ممکن است باعث احیاء جنگل در بلند مدت در شهرستان آستارا شود ولی در کوتاه مدت باعث کاهش اشتغال در نواحی روستایی و افزایش مهاجرت روستا - شهری و تشدید بیکاری شده است و این طرح بزرگترین عامل حرکت و جابجایی جمعیت در دو دهه اخیر از مناطق کوهستانی به مناطق کوهپایه‌ای در شهرستان آستارا بوده و در افزایش مناسبات مردم مناطق روستایی و شکل‌گیری پیوندهای روستایی-شهری مؤثر بوده است.

- احداث خانه‌های دوم در پیوندهای روستایی-شهری

ساخت خانه‌های دوم به عنوان یکی از نمودهای توجه گردشگران به روستاها می‌باشد، که غالباً با هدف گذران اوقات فراغت در نواحی روستایی بنا می‌شوند. شرایط جدید اقتصادی باعث بهبودی وضعیت درآمدی مردم در نقطه شهری آستارا شده است و در نتیجه میل به بهره‌گیری از فضاهای بکر و طبیعی برای گذران اوقات فراغت در دو دهه اخیر برای رهایی از زندگی یکنواخت و خسته‌کننده شهری افزایش پیدا کرده است و بسیاری از صاحبان شرکت‌های بازرگانی و

افرادی که در بازارچه‌های مرزی صاحب سرمایه شده‌اند اکثراً در روستاهای اطراف اقدام به خرید زمین و احداث خانه‌های دوم کرده‌اند. به طوری که در دو دهه اخیر فقط در دهستان حیران به دلیل وجود چشم اندازهای زیبای کوهستانی و جنگل‌ها و مراتع سرسبز، تعداد ۴۴۲ خانه دوم ساخته شده است که اکثر صاحبان این خانه‌ها در نقطه شهری زندگی دائمی دارند و در روزهای آخر هفته و ایام تعطیلات جهت بهره‌مندی از مواهب طبیعت به آنجا مراجعه می‌کند. این امر در شکل‌گیری پیوندهای روستایی-شهری در آستارا تأثیرگذار است.

- تجهیز زیر ساخت‌ها و پیوندهای روستایی-شهری

استقرار امکانات رفاهی در سال‌های اخیر در مناطق روستایی آستارا در مناسبات مردم منطقه و شکل‌گیری پیوندهای روستایی-شهری نقش بسزایی داشته است به طوری که وجود این عوامل در نزدیکی و قربات مردم در نقاط شهری و روستایی بسیار مؤثر بوده است. از جمله خدمات زیربنایی و روبنایی که در دو دهه اخیر در مناطق روستایی آستارا توسعه یافته است به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: از لحاظ امکانات زیر بنایی و روبنایی ۵۲ روستای آستارا دارای برق می‌باشد و ۳۶ روستا دارای آب لوله کشی بوده و ۲۲ روستای شهرستان از نعمت لوله کشی گاز بهره‌مند هستند. و نیز از مجموع کل روستاهای شهرستان آستارا تعداد ۱۰ روستا دارای خدمات پست بوده است. از لحاظ امکانات بهداشتی ۵ مرکز درمانی و ۲ داروخانه در روستاهای شهرستان آستارا وجود دارد و تعداد ۲۸ خانه بهداشت در مناطق روستایی به مردم خدمات و نیز ۱۰ پزشک ۶ بهیار و ۴ بهداشتیار و ۱۵ بهورز در مناطق روستایی مشغول خدمت می‌باشند از مجموع ۶۲ روستای شهرستان آستارا تعداد ۴۴ روستا دارای دبستان، ۱۸ روستا دارای مدرسه راهنمایی، و ۲ روستا دارای دبیرستان می‌باشد. از لحاظ مسکن ۶۴ درصد واحدهای مسکونی در مناطق روستایی آستارا بعد از انقلاب یعنی بعد از سال ۱۳۵۷ ساخته شده است و ۷۷ درصد واحدهای مسکونی در مناطق روستایی آستارا کرسی بلند هستند در مناطقی که دارای زیر ساخت‌های بیشتری هستند از مناسبات و پیوندهای مستحکم‌تری برخوردارند و برعکس در مناطق فاقد امکانات زیربنایی و روبنایی درجه و میزان پیوندهای روستایی-شهری بسیار کم و بی‌اثر می‌باشند و از طرف دیگر عامل فاصله در این زمینه هم بسیار تأثیرگذار می‌باشد به طوری که روستاهای نزدیک به نقطه شهری آستارا از پیوندهای سازنده و مکملی با نقطه شهری آستارا دارد و برعکس روستای دور از نقطه شهری و فاقد تجهیزات رفاهی از پیوندهای ضعیفی بین مناطق شهری و روستایی برخوردارند.

- روند مهاجرت روستایی-شهری

روند روبه رشد مهاجرت‌های روستایی-شهری پدیده‌ای است که تقریباً در تمامی کشورهای در حال توسعه قابل مشاهده است که یکی از نخستین پیامدهای این روند، توزیع و انتقال فقر از محیط‌های روستایی به حوزه‌های شهری است. در شهرستان مرزی آستارا بعد از برقراری رابطه ایران با جمهوری آذربایجان میزان مهاجران ورودی از سایر شهرها به آستارا از سال ۱۳۷۰ بویژه به نقطه شهری افزایش چشمگیری پیدا کرده است. با بررسی نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ و نیز میزان مهاجران ورودی از روستاهای اطراف تا سال ۱۳۹۰ از مرکز بهداشت شهرستان آستارا، تعداد کل مهاجران ورودی بررسی و نتایج زیر بدست آمده است:

جدول ۱. میزان کل مهاجران ورودی به شهرستان آستارا (۱۳۶۵-۱۳۹۰)

دوره‌های آماری	شرح	میزان مهاجران ورودی به شهرستان	کل مهاجران ورودی به نقطه شهری	کل مهاجران ورودی به روستاهای اطراف
(۶۵-۷۵)	تعداد	۶۹۶۳	۴۵۸۹	۲۳۷۴
	درصد	۱۰۰	۶۵/۹	۳۴/۱
(۸۵-۷۵)	تعداد	۱۴۰۳۴	۹۶۷۶	۴۳۴۸
	درصد	۱۰۰	۶۹	۳۱
(۹۰-۸۵)	تعداد	۵۱۲۴	۳۸۴۰	۱۲۸۴
	درصد	۱۰۰	۷۴/۹	۲۵/۱

بر اساس اطلاعات جدول (۱)، از کل مهاجران ورودی در طی دوره آماری (۶۵-۷۵) به میزان ۶۵/۹ درصد در نقطه شهری و ۳۴/۱ درصد در نقطه روستایی اسکان گزیده است. در حالی که میزان مهاجران ورودی در دوره آماری (۷۵-۸۵) بیش از ۲ برابر افزایش پیدا کرده است به طوری که ۶۹ درصد آن‌ها وارد نقطه شهری و ۳۱ درصد وارد مناطق روستایی آستارا شده‌اند. البته میزان مهاجران ورودی در دوره آماری (۸۵-۹۰) به نقطه شهری باز هم روند افزایش را نشان می‌دهد. با توجه به این شرایط تعداد مهاجران ورودی در طی ۲۵ سال اخیر به شهرستان آستارا روند صعودی را نشان می‌دهد و میزان وارد شدگان به نقطه شهری بیش از دو برابر نقاط روستایی شهرستان آستارا می‌باشد. در این تحقیق علاوه بر آگاهی از میزان مهاجران ورودی به شهرستان به دنبال این هستیم که چه میزان از این مهاجران از روستاهای اطراف به نقطه شهری آستارا مهاجرت کردند آیا روند آن روبه کاهش است و یا افزایش را نشان می‌دهد؟ جدول (۲) میزان مهاجران ورودی رابه نقطه شهری آستارا در طی بیش از دو دهه اخیر را از روستاهای اطراف و سایر نقاط کشور را نشان می‌دهد.

جدول ۲. میزان کل مهاجران ورودی به نقطه شهری آستارا (۱۳۶۵-۹۰)

دوره آماری	شرح	کل مهاجران	از روستاهای اطراف آستارا	سایر روستاهای گیلان	سایر روستاهای کشور	شهرهای گیلان	سایر نقاط کشور	خارج از کشور	افراد نامعلوم
۶۵-۷۵	تعداد	۴۵۸۹	۶۶۶	۴۴۱	۱۵۵	۹۷۹	۲۲۹۴	۱۸	۳۶
	درصد	۱۰۰	۱۴/۵	۹/۶	۳/۴	۲۱/۳	۵۰	۰/۴	۰/۸
۸۵-۷۵	تعداد	۹۶۷۶	۹۶۱	۶۲۸	۲۲۱	۱۶۳۷	۶۰۵۳	۴۹	۹۷
	درصد	۱۰۰	۹/۹	۶/۵	۲/۳	۱۶/۹	۶۲/۵	۰/۵	۱
۹۰-۸۵	تعداد	۳۸۴۰	۲۸۰	۲۱۴	۱۱۰	۸۵۰	۲۳۵۶	۱۸	۲۲
	درصد	۱۰۰	۷/۲	۵/۵	۲/۸	۲۲/۱	۶۱/۳	۰/۵	۰/۶

جدول (۲) نشان دهنده این حقیقت است که در دوره آماری (۶۵-۷۵) به میزان ۱۴/۵ درصد مهاجران از روستاهای اطراف به آستارا مهاجرت نموده‌اند. در حالی که این میزان در دوره آماری (۱۳۷۵-۱۳۸۵) به ۹/۹ درصد کاهش پیدا کرده است و حتی در دوره آماری پنج ساله (۱۳۸۵-۱۳۹۰) این میزان به ۷/۲ درصد تنزل کرده است. این نشان دهنده روند نزولی مهاجرت روستایی-شهری در بعد از سال ۱۳۷۰ در شهرستان آستارا می‌باشد. لذا با توجه به اینکه تحولات عظیم اجتماعی و اقتصادی بخاطر بازگشایی مرز زمینی و رابطه با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا در دهه اخیرهای اتفاق افتاده است و این امر باعث ارتقاء روابط ساده و سنتی مردم به پیوندهای روستایی-شهری و در نهایت باعث کاهش مهاجرت مردم از روستاهای اطراف به نقطه شهری آستارا شده است. به طوری که نظرخواهی که از سرپرستان خانوارها

در روستاهای نمونه انجام گرفته است ۸۳/۱ درصد پاسخ‌گویان اذعان کردند که انگیزه آن‌ها بعد از سال ۱۳۷۰ نسبت به مهاجرت به شهر آستارا کاهش پیدا کرده است که در این بین نوع روابط و مناسبات و پیوندهای روستایی - شهری که میان این دو عرضه وجود دارد بسیار مؤثر بوده است. به طوری که نظر خواهی که از افراد در مکان‌های نمونه صورت گرفته است ۳۵/۲ درصد نظر دادند که پیوندهای روستایی - شهری تأثیر مستقیم در کاهش انگیزه آن‌ها نسبت به پدیده مهاجرت داشته است و ۵۸/۳ درصد نظر دادند که پیوندهای روستایی - شهری در کنار سایر عوامل از جمله افزایش امکانات رفاهی در مناطق روستایی، توسعه راه‌های روستایی و افزایش وسایل نقلیه عمومی و شخصی در روستاها در کاهش میزان مهاجرت افراد روستایی به نقطه شهری آستارا مؤثر بوده است.

– تحولات ایجاد شده در مناسبات مردم شهر و روستا بعد از بازگشایی مرزی

یکی از اثرات رابطه ایران با جمهوری آذربایجان در شهرستان آستارا ایجاد تحول در مناسبات و روابط مردم در نقطه شهری و روستایی است که نتیجه آن شکل‌گیری پیوندهای روستایی - شهری در شهرستان می‌باشد. با توجه به اینکه یکی از فرضیه‌های تحقیق این است که رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا باعث ایجاد تحول در روابط و مناسبات مردم در نقاط شهری و روستایی آستارا شده است برای اثبات درستی آن یکسری متغیرها می‌تواند ما را در رسیدن به اهداف یاری کنند. که در ادامه به تشریح آن پرداخته می‌شود. بعد از شروع رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق مرز آستارا با توافق دو کشور قرار شد افرادی که در محدوده ۴۵ کیلومتری دو سوی نقطه مرزی زندگی می‌کنند سالی ۴ بار می‌توانند برای دیدن اقوام خود در آن سوی مرز و یا برای انجام فعالیت تجاری اقدام کنند و این امر باعث افزایش حضور روستاییان در نقطه شهری آستارا شده است به طوری که ۸۴/۶ درصد افراد مورد پرسش در مکان‌های نمونه اعلام کردند که حضور آن‌ها در نقطه شهری آستارا در بعد از سال ۱۳۷۰ افزایش پیدا کرده است. بنابراین افزایش حضور فیزیکی روستاییان در نقطه شهری یکی از آثار این رابطه می‌باشد. و نیز افزایش ارتباطات تلفنی و الکترونیکی مردم در دو عرصه شهری و روستایی در دهه‌های اخیر رشد چشمگیری داشته است به طوری که ۸۰/۸ درصد افراد نظر داده بودند که در دو دهه اخیر ارتباطات آن‌ها با افراد شهری افزایش پیدا کرده که این امر سبب ارتقای روابط سنتی شهر و روستا به پیوندهای روستایی - شهری و ایجاد تحول در مناسبات مردم گردیده و نیز میزان تقلید روستاییان از برخی الگوهای رایج شهری از جمله نحوه پوشش لباس و نحوه آرایش و استفاده از برخی لوازم خانگی لوکس در دهه‌های اخیر افزایش پیدا کرده است که نتیجه آن تحول در روابط سنتی شهر و روستا و ارتقای آن به پیوندهای روستایی - شهری در شهرستان می‌باشد به طوری که ۷۶/۳ درصد افراد مورد پرسش در مکان‌های نمونه اظهار کرده بودند که میزان تقلید آن‌ها از الگوی رایج شهری در دهه‌های اخیر بیشتر شده است. انتقال رفتار نیز از جمله عواملی اجتماعی می‌باشد که در ارتباطات بین جوامع روستایی و شهری ممکن است اتفاق بیفتد. انتقال برخی رفتارهای مثبت در روابط و معاشرت‌های اجتماعی در بین افراد شهری و روستایی در دو دهه اخیر باعث تحول در مناسبات مردم در شهرستان آستارا شده و در سطح منطقه‌ای نیز انتقال برخی رفتارهای مثبت در روابط افراد دوسوی مرز به ارتقای فرهنگی کمک کرده است. به طوری که ۷۶/۳ درصد پاسخ‌گویان به پرسش‌نامه اظهار کرده‌اند که عواملی از جمله گسترده شدن رفت و آمدهای خانوادگی، برقراری پیوندهای خویشاوندی در دهه‌های اخیر باعث انتقال رفتار افراد شهری و روستایی و در نهایت منجر به تحول مناسبات مردم شده است. از آثار اجتماعی دیگر رابطه ایران با جمهوری آذربایجان در شهرستان آستارا تقویت اشتراکات ادبی و هنری است که بدلیل قطع رابطه دو کشور از هم دور بودند می‌توان اشاره کرد که نتایج تحولات آنرا در مناطق روستایی می‌توان مشاهده کرد. به طوری که ۸۱/۵ درصد پاسخ‌گویان به پرسش‌نامه اظهار کرده‌اند که رابطه دو کشور از طریق آستارا تا حدودی باعث تقویت اشتراکات فرهنگی و ادبی و تحول روابط مردم در شهرستان آستارا گردیده است. در بعد اقتصادی هم گرایش افراد بویژه جوانان روستایی به فعالیت‌های خدماتی و واسطه‌گری افزایش پیدا کرده است به طوری

که در جامعه نمونه ۸۲ درصد افراد اعلام کردند که در دو دهه اخیر گرایش آن‌ها به فعالیتهای خدماتی بیشتر شده که این امر باعث افزایش درآمد آن‌ها نسبت به قبل سال ۱۳۷۰ شده است. جدول (۳) وضعیت درآمدی افراد مورد پرسش را در مناطق روستایی نسبت به قبل از سال ۱۳۷۰ نشان می‌دهد.

جدول ۳. وضعیت درآمد افراد نسبت به قبل از سال ۱۳۷۰

شرح	بیشتر شده است	کمتر شده است	فرقی نکرده	جمع
تعداد	۲۹۴	۵۸	۳۲	۳۸۴
درصد	۷۶/۶	۱۵/۱	۹/۳	۱۰۰

با دقت در جدول (۳) ۷۶/۶ افراد پرسش شونده اذعان کردند که درآمد آن‌ها نسبت به قبل از سال ۱۳۷۰ افزایش یافته است به طوری که این عامل در دو دهه اخیر باعث نزدیکی افراد شهری و روستایی و تحول عظیمی در مناسبات مردم در نقاط شهری و روستایی آستارا ایجاد کرده است. علاوه بر آن افزایش درآمد در بافت فیزیکی مسکن روستایی نیز تأثیرگذار بوده است که جدول (۴) میزان تغییرات ایجاد شده در بخش مسکن را در مکان‌های نمونه نشان می‌دهد.

جدول ۴. میزان تغییرات ایجاد شده در مسکن روستایی (بعد از سال ۷۰)

شرح	اقامت در مسکن قبلی	احداث مسکن جدید	فاقد مسکن	جمع
تعداد	۱۳۴	۲۳۵	۱۵	۳۸۴
درصد	۳۴/۹	۶۱/۲	۳/۹	۱۰۰

تحول مناسبات و روابط مردم در نقاط شهری و روستایی نمودهای زیادی در زندگی روستاییان شهرستان به همراه داشت که یکی از آن‌ها اقدام به احداث مسکن جدید در نقاط روستایی شهرستان در دو دهه اخیر بوده است که بر اساس اطلاعات جدول (۴) ۶۱/۲ درصد افراد در روستاهای نمونه اظهار کردند که در بعد از سال ۱۳۷۰ اقدام به احداث مسکن جدید نموده‌اند بنابراین مسکن یکی از پارامترهایی است که می‌تواند به نوعی بیانگر وضعیت اقتصادی خانواده‌ها باشد و همچنین از نظر مدیران روستا رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا باعث افزایش ارتباطات مردم در نقطه شهری و روستایی شده، ارتباطات تلفنی بشدت افزایش یافته است و منجر به شکل‌گیری پیوندهای روستایی-شهری شده به طوری که بازتاب تحولات ایجاد شده را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در زندگی مردم می‌توان مشاهده کرد که در ذیل به برخی از آن‌ها می‌توان از دیدگاه مدیران اشاره کرد:

ابعاد اقتصادی شامل:

- ایجاد اشتغال جدید در شهرستان و شکل‌گیری شبکه‌های اقتصادی با مشارکت زنان و مردان روستایی.
- رونق گرفتن فعالیتهای تجاری در شهرستان باعث بوجود آمدن بازارهای ساحلی و نور در شهرستان و شکل‌گیری برخی فعالیتهای خدماتی جنبی شده است.
- شکل‌گیری یک سری ادارات جدید از جمله اداره استاندارد و تحقیقات صنعتی، تعاونی مرزنشینان و یا تقویت برخی ادارات موجود از جمله گمرک، پایانه‌های مرزی باعث ایجاد تحولات گسترده در ابعاد اقتصادی در شهرستان شده است.

ابعاد اجتماعی و فرهنگی شامل:

- گسترده شدن رفت و آمدهای خانوادگی، برقراری پیوندهای خویشاوندی، بالا رفتن درک متقابل ساکنین شهر و روستا از یکدیگر در دو دهه اخیر.
- انتقال برخی رفتارهای مثبت در روابط و معاشرت‌های اجتماعی در بین افراد شهر و روستا که به ارتقای فرهنگی مردم منطقه کمک می‌کند.
- تقلید از برخی الگوهای رایج اجتماعی شهری در نواحی روستایی از قبیل نحوه پوشش لباس و نحوه آرایش و مواردی از این قبیل.

- تأثیر تجارت چمدانی در پیوندهای روستایی - شهری

تجارت چمدانی در دو دهه اخیر یکی از عواملی می‌باشد که زمینه ارتباط افراد را در نقطه شهری و روستایی آستارا فراهم کرده است. به طوری که بواسطه آن هر خانوار روستایی سالی چند بار به نقطه شهری آستارا جهت انجام کارهای اداری آن و سفر به آن سوی مرز مراجعه می‌کند. این ارتباط علاوه بر سود مالی در تحکیم روابط، و تقویت پیوندهای روستایی - شهری نیز مؤثر بوده است. به طوری که ۹۴/۲ درصد افراد مورد پرسش در مکان‌های نمونه اعلام کرده بودند سالی حداقل ۱ بار و حداکثر ۴ بار برای انجام فعالیت‌های تجارت چمدانی به نقطه شهری آستارا و سفر به آن سوی مرز مراجعه می‌کنند. تجارت چمدانی علاوه بر ایجاد اشتغال برای برخی از جوانان روستایی، در میزان درآمد سالیانه آن‌ها تأثیر مثبت داشته است به طوری که ۷۸/۱ درصد افراد در مکان‌های نمونه اظهار کرده‌اند که انجام تجارت چمدانی در شهر باعث افزایش درآمد آن‌ها شده و نیز روستاییان که در شهر اقدام به تجارت چمدانی می‌کند معمولاً با تجار و بازاریان، واسطه گران و دلالان، برخی کارمندان ادارات دولتی در شهرداری ارتباط هستند. این برخوردها در نزدیکی افراد شهری و روستایی و در بلندمدت در تقویت پیوندهای روستایی - شهری بسیار مؤثر بوده به طوری که ۸۸/۵ درصد افراد در مکان‌های نمونه نظر داده‌اند که بواسطه تجارت چمدانی دوستان و آشنایان آن‌ها در شهر بیشتر شده است.

رونق تجارت چمدانی در شهرستان آستارا علاوه بر ایجاد تحکیم بین مردم در نقاط شهری و روستایی، از لحاظ اقتصادی نیز باعث شده افراد زیادی در نقطه شهری از سود مالی آن بهره‌مند شوند. بنابراین داشتن منافع مشترک در انجام هر فعالیت اقتصادی باعث نزدیکی افراد و گروه‌ها در هر جامعه می‌شود. وجود چنین منافع اقتصادی مشترک در هر منطقه‌ای باعث تقویت پیوندهای روستایی - شهری با عملکرد دو سویه شده و نیز عدم مشارکت روستاییان در تجارت چمدانی اختلالی در بازار شهر آستارا بوجود می‌آورد، چون اکثر جناس خارجی بواسطه تجارت چمدانی از مرز آذربایجان توسط همین افراد وارد بازارچه‌های شهر آستارا می‌شود که یک نوع وابستگی بین رونق بازار با تجارت چمدانی در منطقه وجود دارد به طوری که ۸۵/۷ درصد اذعان کردند که عدم مشارکت روستاییان باعث ایجاد اختلال در بازار شهری آستارا می‌شود. و نیز انجام فعالیت‌های تجارت چمدانی در توسعه مناطق روستایی شهرستان مؤثر بوده به طوری که ۷۴/۲ درصد اظهار کرده بودند که انجام فعالیت‌های تجارت چمدانی در کنار سایر عوامل در توسعه روستاهای آن‌ها مؤثر بوده است. در نهایت با بررسی همه این متغیرها یک رابطه تنگاتنگ بین تجارت چمدانی و پیوندهای روستایی - شهری با عملکردهای دو سویه را شاهد هستیم.

شکل ۲. نمایی از مشارکت روستاییان در تجارت چمدانی در گمرک آستارا

– نقش مشارکت روستاییان در اقتصاد شهری و رابطه آن با پیوندهای روستایی-شهری

پیوندهای روستا - شهری که در قالب شبکه منطقه‌ای بروز فضایی می‌یابند. از مقولات نوین در مباحث جغرافیای امروزی و مطالعات منطقه‌ای است. این شبکه براساس جریان‌های موجود میان سکونتگاه‌های روستایی و کانون‌های شهری تعریف می‌شود، در دو دهه اخیر مشارکت روستاییان بویژه زنان روستایی بدلیل افزایش فعالیت‌های خدماتی و ایجاد کارهای تجاری در شهر آستارا افزایش یافته است البته در روستاهایی که فاصله زیادی با نقطه شهری آستارا دارند شرایط تا حدودی فرق می‌کند. چرا که به دلیل کوهستانی بودن و مشغله زیاد دامی نمی‌توانند در نقطه شهری آستارا حضور چندانی داشته باشد این امر نشان دهنده آن است که هر چه از نقطه شهری آستارا فاصله می‌گیریم میزان تأثیر تردهای مرزی در مناسبات و روابط مردم کاهش پیدا می‌کند و همچنین میزان مشارکت زنان و مردان روستایی در اقتصاد شهری کمتر می‌شود. بعد از ارتباط زمینی ایران با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا بدلیل افزایش صادرات کالا از طریق گمرک آستارا انواع مواد غذایی و سبزیجات و میوه جات با توجه به مشتریانی که در آن سوی مرز در کشورهای منطقه قفقاز برای این کالاها وجود دارد شرکت‌های صادراتی بخاطر اینکه پاسخ‌گوی مشتریان خود در آنسوی مرز باشند این کالاها را از روستاهای اطراف و سایر نقاط کشور جمع‌آوری و پس از انتقال به مراکز کارگاهی و در آنجا توسط زنان و مردانی که اکثراً روستایی هستند دستچین و بسته بندی شده و توسط شرکت‌های صادراتی به آن سوی ارسال می‌گردد. شبکه دیگری که در سطح شهرستان بسیار فعال است شبکه ترخیص و ترانزیت کالاهای صادراتی و وارداتی در گمرک آستارا است که هر روز افراد زیادی از مردان و زنان روستا را به مقصد آستارا ترک کرده و در این بخش فعالیت دارند و طبق آماري که از مسئولین روستاها جمع‌آوری کردیم و مدیران گمرک اذعان کردند نزدیک ۳۲۰ نفر در این بخش فعالیت مستمر دارند و تعدادی نیز در برخی ایام که حجم کارها بیشتر می‌شود براین افراد اضافه می‌شوند.

این افراد با صاحبان شرکت‌های بازرگانی و رانندگان در ترخیص و ترانزیت کالاهای صادراتی و وارداتی در محوطه گمرک و انبارهای عمومی و پایانه‌های مرزی همکاری می‌کند. ایجاد چنین شبکه‌هایی در شهرستان در دو دهه اخیر علاوه براین که باعث اشتغال و درآمد زایی برای برخی افراد روستایی و شهری شده است در مناسبات مردم منطقه نیز بسیار مؤثر بوده است. علاوه براین در دو دهه اخیر افرادی زیادی از روستاها در بازار آستارا صاحب مغازه و یا بعنوان فروشنده فعالیت دارند و با افراد شهری ارتباط بسیار نزدیکی دارند و نیز در دو دهه اخیر تعداد شاغلان روستایی غیر کارگر در شهر آستارا بیشتر شده است و طبق آمارهای جمع‌آوری شده از مسئولین روستاها و بررسی میدانی نگارنده ۲۳۲ نفر از افراد روستایی در دو دهه اخیر در شهر آستارا صاحب مغازه شدند و تعداد شاغلان روستایی غیر کارگر در شهر ۷۴۱ نفر

برآورد شده است. مشارکت روستاییان در فعالیت‌های خدماتی و اقتصادی در شهر علاوه بر ایجاد اشتغال و درآمد زایی در توسعه روستاهای اطراف آستارا نیز مؤثر بوده به طوری که بواسطه این ارتباط بسیاری از افراد شهری در روستاها اقدام به خرید زمین واحداث خانه‌های دوم نموده‌اند. این ارتباطات در انعکاس مشکلات و کمبودهای روستاییان به مسئولین و مدیران شهری و استانی مؤثر بوده است و نیز برخی افراد شهری گاهی با سرمایه شخصی خود اقدام به احداث مدارس و مساجد و توسعه راه‌ها و ایجاد جاده‌های آسفالتی کرده‌اند و نیز افزایش مناسبات مردم در شهر و روستا در دو دهه اخیر در افزایش قیمت زمین و میل به تغییر بافت ظاهری اماکن مسکونی در روستاها مؤثر بوده است.

یافته‌های تحلیلی-استنباطی

فرضیه اول: پیوندهای روستایی- شهری باعث کاهش مهاجرت روستاییان به شهر آستارا شده است. با دقت در جداول (۱ و ۲) چنین استنباط می‌شود که میزان مهاجران ورودی در دهه‌های اخیر به شهرستان آستارا افزایش یافته است. البته میزان آن به نقطه شهری بیش از ۲ برابر مناطق روستایی است و نیز درصد مهاجران ورودی از روستاهای اطراف شهرستان به نقطه شهری آستارا کاهش یافته است و علت کاهش مهاجرت فقط پیوندهای روستایی- شهری نیست بلکه عوامل دیگری مثل افزایش امکانات آموزشی و بهداشتی در مناطق روستایی، توسعه راه‌های روستایی و دسترسی آسان به نقطه شهری آستارا در این امر دخیل هستند. البته نباید نقش مناسبات و پیوندهای روستایی- شهری را در زمینه کاهش مهاجرت روستا- شهری در آستارا نادیده گرفت و لیکن با توجه به نتایج آزمون که میزان Sig (سطح معنی‌داری) بزرگتر از آلفای مورد نظر (۰/۰۵) می‌باشد. بنابراین بین پیوندهای روستایی- شهری و کاهش مهاجرت ارتباط معنی‌داری وجود ندارد.

فرضیه دوم: رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا باعث تحول در مناسبات مردم شهر و روستا شده است. برقراری رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق مرز زمینی آستارا منطقه را با یک تحول عظیم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روبرو ساخته است و نیز گسترده شدن رفت و آمدهای خانوادگی و برقراری پیوندهای خویشاوندی و باعث انتقال رفتار افراد شهری در مناطق روستایی آستارا شده است که این امر در ارتقای روابط سنتی و ساده به شکل‌گیری پیوندهای روستایی- شهری کمک کرده و بازگشایی مرزی علاوه بر آن در زندگی مردم و میزان برخورداری از امکانات رفاهی نیز باعث ایجاد تحول شده است. از جمله ۶۲ درصد افراد اعلام کرده بودند که مسکن خود را در بعد از سال ۷۰ احداث کرده‌اند و میزان برخورداری از وسایل زندگی از جمله اتومبیل شخصی، یخچال فریزر و مبلمان در دو دهه اخیر در مناطق روستایی آستارا افزایش داشته که یکی از عوامل آن نتیجه ارتباطات و پیوندهای روستایی- شهری است. به طوری که ۸۵ درصد پاسخ‌گویان به پرسش‌نامه اظهار کرده بودند که رابطه ایران با جمهوری آذربایجان باعث تحول در زندگی آن‌ها شده است. با توجه به اینکه سطح معناداری Sig برابر ۰/۰۰۰ و کوچکتر از آلفای مورد نظر (۰/۰۵) است. بنابراین فرض H_0 رد و رابطه بین دو متغیر و فرضیه پژوهش تایید می‌شود. همچنین میزان همبستگی ۰/۳۱۲/۰ درصد است که بیانگر میزان همبستگی قابل قبولی است. جدول (۵) نتایج این آزمون را نشان می‌دهد.

جدول ۵. رابطه بازگشایی مرزی با تحول مناسبات روستا- شهری

نوع آزمون	تعداد نمونه N	شدت همبستگی	سطح معناداری	آلفای مورد نظر
پیرسون	۳۸۴	۰/۳۱۲	۰/۰۰۰	۰/۰۵

بنابراین نتیجه حاصل از آزمون همبستگی از وجود رابطه بین بازگشایی مرزی با تحول مناسبات مردم در نقاط شهری و روستایی آستارا را نشان می‌دهد. که در دو دهه اخیر این عامل در تغییر و تحول و ارتقاء روابط و مناسبات مردم در نقطه شهری و روستایی آستارا بسیار تأثیر گذار بوده است.

فرضیه سوم: رونق تجارت چمدانی در آستارا موجب تقویت پیوندهای روستایی-شهری با عملکردهای دو سویه شده است. تجارت چمدانی بخش مهمی از کسب و کار مرزنشینان آستارا را شامل می‌شود و یکی از ساده‌ترین روش‌های صادرات و واردات و حمل و نقل کالا به همراه مسافر است که در دو دهه اخیر باعث تقویت پیوندهای روستایی-شهری با عملکرد دو سویه در شهرستان آستارا شده است. چرا که سود آن هم عاید بازاریان و تجار شهری می‌شود و هم سرپرستان خانوارهای روستایی از آن بهره‌مند می‌شوند و به واسطه تجارت چمدانی میزان ارتباط مردم شهری و روستایی افزایش پیدا کرده که این عامل علاوه بر سود مالی در تحکیم روابط و تقویت پیوندهای روستایی-شهری مؤثر بوده است. به طوری که ۸۵/۷ درصد افراد مورد پرسش اذعان داشتند که تجارت چمدانی باعث رونق و شکوفایی بازارهای مرزی و ساحلی آستارا شده است. باتوجه به این که متغیرهای این فرضیه کمی و نسبی است برای اثبات آن از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج حاصل بیانگر آن است بین رونق تجارت چمدانی با تقویت پیوندهای روستایی-شهری در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی وجود دارد و این همبستگی مثبت بوده و شدت آن (۰/۲۶۳) است. بنابراین فرضیه تحقیق اثبات می‌شود و فرض H_0 رد می‌شود و معناداری آن در سطح ۰/۰۵ است.

جدول ۶. رابطه تجارت چمدانی با پیوندهای روستایی-شهری

مؤلفه	میزان ارتباط تجارت چمدانی با پیوندهای روستایی-شهری	
سطح تقویت پیوندهای روستایی-شهری	Pearson correlation	۰/۲۶۳
	Significance (2-tailed) N	۰/۰۰۰ ۳۸۴

فرضیه چهارم: تحول روابط سستی شهر و روستا موجب افزایش عملکرد اقتصادی ساکنان روستا در اقتصاد شهری آستارا شده است.

در دو دهه اخیر بدنبال رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق مرز زمینی آستارا مشارکت روستاییان بویژه زنان در اقتصاد شهری بیشتر شده است. که نتیجه آن ایجاد اشتغال و درآمد زایی برای افراد روستایی می‌باشد. از دیدگاه ۷۵ درصد افراد مورد پرسش در مکان‌های نمونه مشارکت روستاییان در اقتصاد شهری باعث توسعه روستاهای پیرامون آستارا شده است. جهت آزمون این فرضیه باتوجه به کمی بودن متغیرها از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج حاصل از تحقیق بیانگر آن است که بین تحول مناسبات و میزان مشارکت روستاییان در اقتصاد شهری در سطح ۹۹ درصد اطمینان همبستگی وجود دارد و این همبستگی مثبت و شدت آن (۰/۵۴۱) تقریباً قوی است. با توجه به این آزمون، Sig (سطح معناداری) ۰/۰۰۰ و از آنجا که این رقم کوچک تر از آلفای مورد نظر (۰/۰۱) می‌باشد. فرضیه پژوهش تأیید و فرض H_0 رد می‌شود.

جدول ۷. رابطه تحول مناسبات با میزان مشارکت روستاییان در اقتصاد شهری

نوع آزمون	تعداد نمونه N	Pearson correlation	Sig (2-tailed)	آلفای مورد نظر
پیرسون	۳۸۴	۰/۵۴۱	۰/۰۰۰	۰/۰۱

نتیجه‌گیری

در محدوده مورد مطالعه شهر آستارا بزرگترین نقطه شهری در شهرستان می‌باشد. حوزه نفوذ آن خارج از محدوده شهرستان به شهرهای چوبر و حویق نیز می‌رسد. تمرکز بیش از حد انواع خدمات در این شهر باعث مراجعت روز افزون روستاییان به این شهر می‌شود. روستاییان مکرراً برای انجام کارهای اداری به ادارات این شهر مراجعت می‌کنند. به نظر می‌رسد که از گذشته رابطه بین شهر و روستا در منطقه آستارا یک رابطه منطقی و پایدار نبوده است. زیرا روستاها فقط در جنبه کشاورزی مایحتاج مردم شهر را برطرف می‌کردند و با پولی که در شهر خرج می‌کردند باعث رونق بازار تجاری شهر آستارا می‌شدند. اما در بسیاری از زمینه‌ها وابسته به شهر هستند که این هم مشکلاتی برای روستائینان و هم برای شهرنشینان فراهم کرده است. البته رابطه روستاییان جلگه‌ای با شهر آستارا نسبت به روستاهای کوهستانی اندکی متفاوت است. رابطه روستاهای حومه شهر با شهر آستارا بسیار تنگاتنگ و نزدیک است اما رابطه روستاهای دور دست کوهستانی نسبت به روستاهای جلگه‌ای کمتر و دشوارتر است. بخصوص در فصل زمستان به دلیل صعب‌العبور بودن جاده‌ها بویژه در گردنه حیران و کمبود وسایل نقلیه این وضع بدتر نیز می‌شود. بنابراین باید تلاش‌هایی صورت گیرد که رابطه عادلانه و منطقی برقرار شود و این از طریق ایجاد انواع خدمات در سطح روستاها امکان‌پذیر می‌شود. نتایج و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در دو دهه اخیر مناسبات مردم از حالت روابط ساده و سنتی به پیوندهای روستایی-شهری با عملکردهای مثبت و دو سویه ارتقاء یافته است.

بدلیل توسعه شبکه راه‌ها و تجهیز روستاها با امکانات زیربنایی و روبنایی میزان مهاجرت از روستاهای اطراف به نقطه شهری آستارا کاهش پیدا کرده است و رابطه ایران با جمهوری آذربایجان از طریق آستارا از لحاظ اقتصادی باعث اشتغال جدید، رونق گرفتن فعالیت‌های تجاری و در نتیجه باعث افزایش قیمت زمین و شکل‌گیری برخی فعالیت‌های خدماتی جنبی شده است. و نیز باعث شکل‌گیری یک سری ادارات جدید و یا تقویت برخی از ادارات موجود شده است. از لحاظ اجتماعی نیز باعث بوجود آمدن اتحاد فرهنگی، گسترده شدن رفت و آمدهای خانوادگی، برقراری پیوندهای خویشاوندی، بالا رفتن درک متقابل ساکنین دو سوی مرز از همدیگر شده است. این امور در تحول مناسبات مردم در نقطه شهری و روستایی بسیار مؤثر بوده به طوری که آثار آن را در زندگی مردم در نقاط روستایی و شهری آستارا می‌توان مشاهده کرد. همچنین رونق تجارت چمدانی زمینه ارتباط بیشتر مردم را در نقاط شهری و روستایی فراهم کرده است به طوری که در دو دهه اخیر علاوه بر ایجاد اشتغال و درآمد زایی برای برخی افراد در شهرستان باعث تقویت پیوندهای روستایی-شهری در آستارا شده است و نیز در دو دهه اخیر بخاطر توسعه فعالیت‌های تجاری و ترانزیت و حمل و نقل بین‌المللی کالا در شهرستان و گسترش شرکت‌های بازرگانی و صادراتی و وارداتی، میزان مشارکت مردم روستایی در اقتصاد شهری افزایش پیدا کرده است. که نتیجه آن ایجاد شبکه‌های جمع‌آوری و بسته‌بندی سبزی و میوه و صیفی‌جات و شبکه انتقال اجناس بازاریان (تجارت چمدانی) از آنسوی مرز به داخل کشور و شبکه حمل و نقل و ترخیص و ترانزیت بین‌المللی کالا که در دو دهه اخیر بین افراد در نقاط شهری و روستایی آستارا بوجود آمده می‌توان اشاره کرد. نتایج و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، روستاهایی که مسافت آن‌ها از شهر و یا مراکز دهستان کمتر است، مناسبات و پیوندهای بیشتری با شهر آستارا داشته از سطح توسعه یافتگی بیشتری برخوردارند. بنابراین در شرایط کنونی جهت دستیابی به پیوندهای مثبت روستایی-شهری در شهرستان آستارا موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- اتخاذ و تقویت سیاست برنامه‌ریزی یکپارچه روستا - شهری (در چارچوب شبکه منطقه‌ای با تأکید پیوندهای روستایی-شهری) با نگاهی نظام‌مند در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه می‌تواند تحول مثبتی را در نظام اجتماعی-اقتصادی روستاهای شهرستان مرزی آستارا ایجاد کند.

- باتوجه به اینکه هم اکنون تعدادی از روستاها دارای راه ارتباطی مناسب نبوده و ساکنان آن به راحتی نمی‌توانند در هنگام نیاز به شهر مراجعه کنند پیشنهاد می‌شود نسبت به بهبود زیر ساخت‌های ارتباطی مانند راه و شبکه تلفن اقدام شود.

- پیشنهاد می‌شود برخی از زیرساخت‌ها بویژه امکانات لوله کشی آب و گاز، برق و امکانات آموزشی و بهداشتی در راستای کاهش مهاجرت روستا- شهری در روستاهای دهستان حیران مهیا گردد.
- به خاطر حضور گردشگران و افراد شهری در مناطق روستایی آستارا پیشنهاد می‌شود از تخریب چشم اندازهای طبیعی و بناهای تاریخی در راستای ایجاد پیوندهای روستایی- شهری خوداری شود.
- پیشنهاد می‌شود از خدمات نوین مانند بهره‌گیری از اینترنت، خدمات ارتباطی و پستی، در راستای ارتقای مناسبات مردم و پیوندهای روستایی- شهری در شهرستان آستارا استفاده شود.
- ارتقای یکپارچگی فضایی از طریق شبکه‌های بازار، جریان کالا، مواد اولیه، سرمایه، درآمد و تولیدات کشاورزی در سطح شهرستان آستارا پیشنهاد می‌شود.
- باتوجه به اینکه یکی از عوامل تحول مناسبات مردم شهر و روستا در شهرستان آستارا در دو دهه اخیر بازگشایی و تردهای مرزی است پیشنهاد می‌شود مدیران و مسئولین منطقه‌ای و محلی در تحکیم روابط تلاش لازم را انجام دهند.

منابع

۱. آذرباد، نسرين. (۱۳۸۸). تبیین شبکه‌های پیوندهای روستایی- شهری با تأکید بر جریان‌های جمعیتی، رساله منتشر نشده دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.
۲. اهلرس، اکارت. (۱۳۷۰). سرمایه‌داری بهره‌وری و گسترش شهری در شرق اسلامی نمونه ایران. ترجمه عباس سعیدی، مجله علوم زمین. دانشگاه شهید بهشتی. دوره جدید. شماره ۱.
۳. پاپلی یزدی، محمد حسین و حسین، سناجودی. (۱۳۸۹). نظریه‌های شهر و پیرامون. چاپ چهارم. تهران: سمت.
۴. دلفوس، اولیویه. (۱۳۶۹). فضای جغرافیایی. ترجمه‌ی سیروس سهامی. مشهد: نیکا.
۵. رضوانی، علی اصغر. (۱۳۸۱). رابطه شهر و روستا. تهران: ماکان.
۶. رضوانی، علی اصغر. (۱۳۸۹). روابط متقابل شهر و روستا (با تأکید بر ایران). تهران: پیام نور.
۷. سعیدی، عباس. (۱۳۹۰). روابط و پیوندهای روستایی-شهری در ایران. تهران: مهر مینو.
۸. سعیدی، عباس. (۱۳۸۲). روابط و پیوندهای روستایی- شهری یک بررسی ادراکی، نشریه جغرافیا (انجمن جغرافیایی ایران)، دوره ۱، شماره ۱، ۷۱ - ۹۰.
۹. سعیدی، عباس. (۱۳۸۱). مبانی جغرافیای روستایی، تهران: سمت.
۱۰. شکویی، حسین. (۱۳۸۰). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، جلد اول، تهران: سمت.
۱۱. لینچ، کنث. (۱۳۸۶). روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه. ترجمه‌ی محمدرضا رضوانی و داود شیخی. تهران: پیام.
۱۲. قادری، طاهره. (۱۳۷۸). مکتب‌نوسازی و معضل تبیین تغییر و توسعه، ماهنامه سیاسی- اقتصادی اطلاعات. ۱۴۲- ۱۴۱، خرداد و تیرماه.
۱۳. صباغ کرمانی، مجید. (۱۳۸۰). اقتصاد منطقه‌ای، چاپ اول، تهران: سمت.
۱۴. معیدی‌فر، سعید و اکبری، صادق. (۱۳۸۵). مناسبات روستا با شهر و اثرات توسعه‌ای آن مطالعه موردی: شهرستان ساوجبلاغ، نشریه علوم اجتماعی. دوره ۶، شماره ۸، ۷۵-۹۶.
۱۵. مرکز آمار ایران. (۱۳۶۵). نتایج سرشماری نفوس و مسکن شهرستان آستارا.
۱۶. مرکز آمار ایران. (۱۳۷۵). نتایج سرشماری نفوس و مسکن شهرستان آستارا.
۱۷. مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵). نتایج سرشماری نفوس و مسکن شهرستان آستارا.
۱۸. مکانیکی، جواد. (۱۳۷۶). مناسبات اقتصادی و تولیدی شهر و روستا، نمونه: شهرستان بیرجند، مجله‌ی علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان. شماره ۴.

۱۹. نظریان، اصغر. (۱۳۶۵). *سیر تحول روابط شهر و روستا در ایران*، مجموعه مقالات سمینار جغرافیا، شماره ۱، مشهد: آستان قدس رضوی.

20. Bobek, H. (1959). *Die Hauptstufen der Gesellschafts- und Wirtschaftsentfaltung in geographischer Sicht*. In: Die Erde, 90S. 259-298.

21. Douglass, M. (1998). *A Regional Network strategy for Reciprocal Rural-Urban linkages*. in: TWPR, 20 (1), 1-33.

22. Douglass, Mike. (1999). *Rural-Urban Intergration and Regional Economic Resilience: Strategies for the Rural-Urban Transition in Northeast Thailand* Department of Urban and Regional Planning- University of Hawaii.

23. Lipton, m. (1982). *why poor people stay poor*, in *Harriss(ed) Rural Development*, 66-81.

24. Tacoli, Cecilia. (2005). *Rural-Urban Interaction In Sub-saharan Africa And Their Impact on livelihoods*, I.I.E.D, Briefin paper series on Rural-urban Interaction, N6, London.